

ПРО ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ¹

Джозеф Батлер

Чи продовжиться наше життя після смерті, є найважливішим запитанням, яке тільки можливо поставити, й так само воно є найбільш зрозумілим із всіх, які тільки можна виразити в мові. Проте розуміння ідентичності чи тотожності особистості, що міститься у понятті нашого існування зараз і надалі, або протягом будь-яких двох послідовних моментів, викликало дивні ускладнення. І розв'язання цих труднощів запропоновано ще більш дивне, ніж самі труднощі. Адже ідентичність особистості іноді тлумачиться у такий спосіб, ніби питання про майбутнє життя не має великого значення для нас, особистостей, які його ставлять. І хоча мало-кого можна ввести в оману такими тонкощами, проте є певний сенс їх розглянути.

Отже, коли питають, у чому полягає ідентичність особистості, відповідь має бути тією ж самою, якби запитали, в чому полягає подібність чи рівність; а всі спроби дати означення останньої лише б ускладнили її. Проте з'ясувати цю ідею зовсім нескладно. Оскільки так само як при порівнянні двох трикутників чи при розгляді їх разом у розумі виникає ідея подібності; або якщо порівняти двічі по два і чотири, виникає ідея рівності: подібним чином, при порівнянні свідомостей певного Я чи чийогось власного існування у будь-які два моменти у розумі одразу ж постає ідея ідентичності особистості. І як два попередні порівняння не лише дають нам ідеї подібності та рівності; але також показують нам, що два трикутники схожі, і що двічі по два і чотири – рівні: так і останнє порівняння не лише дає нам ідею ідентичності особистості, але й показує нам ідентичність нас самих у

¹Переклад здійснено за виданням: *Butler J. The Analogy of Religion, Natural and Revealed, to the Constitution and Course of Nature. To which are added two brief dissertations: I. Of personal identity. II. Of the nature of virtue. – 1736. – P. 301-308.*

ті два моменти; скажімо, теперішньому і безпосередньо перед ним, або теперішньому і того, що був місяць, рік або двадцять років тому. Або іншими словами, осягаючи те, чим є моє Я зараз, і тим, чим моє Я було двадцять років тому, я вирізняю, що це не два Я, а одне й те ж.

І хоч усвідомлення минулого дійсно з'ясовує для нас ідентичність нашої особистості, однак сказати, що воно утворює ідентичність особистості, чи є необхідним для нашого буття єдиною особистістю, означає сказати, що особистість не існувала жодної миті і не робила жодної дії, крім тих, що вона пам'ятає; і взагалі нічого, крім того, що вона осягає. І отже слід вважати самоочевидним, що усвідомлення ідентичності особистості виступає її передумовою, а отже не може утворювати ідентичність особистості; не більшою мірою, ніж знання, в усіх інших випадках, не може утворювати істину, для якої воно виступає передумовою.

Ця дивовижна помилка, можливо, виникає з того, що наявність свідомості невідривно пов'язана з ідеєю особистості, чи розумної істоти. А це можна неточно виразити так, що свідомість утворює особистість: і звідси вже роблять висновок, що вона ніби утворює ідентичність особистості. Проте, хоча нинішнє усвідомлення того, що ми зараз робимо і відчуваємо, є необхідним для нашого буття тими особистостями, якими ми зараз є, все ж, нинішнє усвідомлення минулих дій чи відчуттів не є необхідним для нашого буття тими самими особистостями, хто виконував ті дії чи мав ті відчуття.

Питання, що робить рослини тими самими, у загальному розумінні цього виразу, здається, не має жодного відношення до питання про ідентичність особистості: тому що, вираз *той самий*, застосований до них і до особистості, не лише застосовується до різних предметів, але також і вживається у різних смислах. Адже, коли людина присягається, що те ж саме дерево стоїть п'ятдесят років на тому ж самому місці, вона має на увазі, що дерево те ж саме лише стосовно всіх призначень власності і потреб повсякденного життя, а не те, що дерево весь цей час залишалось тим самим у строго філософському смислі слова. Адже вона не знає, чи є хоч якась частка теперішнього дерева тією ж самою, що й якась частка того дерева, що стояло на цьому місці п'ятдесят років тому. І якщо вони не мають жодної спільної частки матерії, вони не можуть бути тим самим деревом у власне філософському смислі виразу *той самий*: очевидно, це буде суперечністю у термінах сказати, що вони ним є, коли жодна частина їхньої субстанції і жодна з їх властивостей не є тими ж самими; жодна частина їх субстанції — за припущенням, а жодна з їх властивостей — тому що не дозволяється, щоб одна й та сама властивість переходила від одні-

єї субстанції до іншої. І тому, коли ми кажемо, що ідентичність чи однаковість рослини полягає в збереженні того ж самого життя, яке передається за однією і тією ж організацією, до деяких часток матерії, тих самих чи ні; вираз *той самий* стосовно життя і організації, означає зовсім не те, що він означає у цьому ж реченні, коли застосовується до матерії. Отже, у нестрогому і буденному смислі буде вірним сказати, що життя, і організація, і рослина є тими ж самими, незважаючи на постійну зміну їх частин. Але у строгій і філософській манері мовлення, жодна людина, жодна істота, жодний вид буття, взагалі ніщо, не може ототожнюватись з тим, з чим вони не мають геть нічого спільного. Проте стосовно особистостей тотожність використовується саме в цьому останньому смислі. Тому їхня ідентичність не може означати тотожності субстанції.

Проблема, що тут розглядається і яка, я вважаю, переконливо нами визначається, була поставлена паном Локком у такому формулюванні: «*Чи є певна річ, тобто одне і те саме Я або особистість, однією і тією ж тотожною субстанцією?*». І відповідь, яку він запропонував на це запитання, значно краща за формулювання, яке він йому надав. Адже він визначає особистість як «мислячу, розумну істоту» і таке інше, а ідентичність особистості як «тотожність раціональної істоти»². Запитання тоді полягає у тому, чи одна і та ж раціональна істота є однією і тією ж субстанцією: що не потребує відповіді, тому що істота і субстанція означають тут одну і ту саму ідею. Підстава для сумніву, що одна і та сама особистість є однією і тією ж субстанцією, ніби така: свідомість нашого власного існування в молодості і похилому віці, чи у будь-яких двох послідовних моментах – не є *одна й та ж індивідуальна дія*,³ тобто не одна й та ж свідомість, а різні послідовні свідомості. Але дивно, що це призвело до таких ускладнень. Адже цілком можна собі уявити, що ми здатні набувати знання, що певний об'єкт є тим самим, що й тоді, коли ми споглядали його раніше: однак в цьому випадку, коли за припущенням, об'єкт сприймається як той самий, його сприймання в будь-які два моменти не можуть бути одним і тим же сприйманням. А отже, хоча послідовні усвідомлення, які ми маємо про наше власне існування, є не тими самими, проте вони є усвідомленнями тієї самої речі чи об'єкта — тієї ж особистості, Я або живої істоти. Особистість, чие існування свідомість відчуває зараз, і відчувала годину чи рік тому, вирізняється не як дві особистості, але одна і та сама особистість; а тому є тією ж самою.

Міркування пана Локка щодо цього предмету здаються поспішні-

²Locke's Works, vol I. — p. 146.

³Ibid., pp. 146-147.

ми; він наче й сам визнає своє незадоволення припущеннями, які він робить стосовно цього⁴. Але деякі із цих поспішних міркувань були дивним чином доволі інтенсивно розвинуті іншими, і якщо простежити та дослідити їх ідеї до кінця, то вони, я думаю, полягають у такому⁵: «Що особистість не постійна, а минула річ; що вона безперервно живе і помирає, починається і завершується; що ніхто не може бути однією і тією ж особистістю протягом двох моментів поспіль, так само як і два послідовні моменти не можуть бути одним моментом; що наша субстанція, дійсно, постійно змінюється, але так воно чи ні, як видається, не має жодного значення для предмета обговорення, бо особистість утворюється не субстанцією, а однією лише свідомістю, а оскільки свідомість, будучи послідовною, не може бути тією ж самою в будь-які два моменти, то відповідно, не може бути такою і особистість, яка нею утворюється». А звідси неминуче випливає, що ми помиляємось, коли покладаємо на наше теперішнє Я відповідальність за будь-які наші минулі дії, чи уявляємо, що наше теперішнє Я зацікавлене у будь-чому, що трапилося із нами вчора; або що наше теперішнє Я зацікавиться чимось, що трапиться з нами завтра; оскільки наше теперішнє Я, насправді, не є тим Я, що було вчора, а є чимось іншим, подібним до Я чи особистості, яка зайняла його місце і помилково сприймається за нього; якого завтра заступить ще одне Я. І я стверджую, що саме це звідси й випливає: адже якщо сьогоднішнє і завтрашнє Я чи особистість є не тими самими, а лише подібними особистостями, то сьогоднішня особистість, справді, не більше цікавиться тим, що станеться із завтрашньою особистістю, ніж тим, що станеться з будь-якою іншою особистістю. Можна, звісно, подумати, що це неточний виклад позиції, про яку йдеться: адже ті, хто її дотримується, припускають, що особистість залишається тією ж самою, доки сягають її спогади. І дійсно, вони ж використовують слова *ідентичність* й *та сама особистість*. Та й мова не дозволить відмовитись від цих слів; оскільки якби ми могли від них відмовитись, то мали б бути, я знаю, не ті смішні перифрази, що використовуються замість них. Але вони не можуть, не суперечачи самим собі, вважати, що особистість дійсно є тією ж самою. Адже самоочевидно, що особистість не може бути справді тією ж самою, якщо, як вони чітко стверджують, те, в чому вона полягає, не є тим же самим. А якщо, не суперечачи самі собі, вони не можуть так вважати, то, я думаю, як виявляється, вони і не вважають, що особистість *дійсно* є тією ж самою, а лише, що вона є такою в деякому

⁴Ibid., p. 152.

⁵Див. відповідь на Третій Захист д-ра Кларка в його листі до пана Дудвела, 2d edit. pp. 44, 56, etc.

умовному смислі: лише в тому смислі, в якому вони стверджують, а саме це вони і стверджують, що будь-яка кількість особистостей може бути однією і тією ж особистістю. Просте розгортання цього погляду і демонстрація його в явному і відкритому вигляді здається найкращим його спростуванням. Однак, оскільки йому, як зазначається, надається таке велике значення, я додам ще декілька міркувань.

По-перше, цей погляд повністю суперечить тому твердому переконанню, яке з необхідністю і кожен мить виникає в нас, коли ми думаємо про самих себе; коли ми осягаємо, що таке минуле, і очікуємо на те, що має настати. Наше відчуття здорового глузду повністю руйнує будь-яке уявлення, що та жива істота, якою кожен з нас називає себе, нібито щоденно змінюється на іншу істоту, або що такі зміни відбуваються протягом усього нашого життя. Неможливо уявити собі, щоб людина змінила свою поведінку стосовно свого здоров'я чи справ на тій підставі, що хоча вона й буде жити завтра, вона все ж не буде тією самою особистістю, якою є сьогодні. Крім того, якщо по відношенню до майбутнього життя розумно діяти з поглядом, що особистість є мінливою, то також розумно так діяти і по відношенню до теперішнього. Тоді цей погляд однаковою мірою буде застосовний і до релігії, і до наших мирських проблем, і кожен бачить і відчуває його величезну абсурдність в такому випадку. Отже, якщо хтось приймає цей погляд по відношенню до майбутнього життя, це не може впливати з природи речей, але має відбуватись внаслідок внутрішньої нечесності і прихованого спотворення душі.

По-друге, здатною до життя та дії, до щастя і страждання є лише істота, а не ідея чи абстрактне поняття, чи якість. Але всі істоти, за власним визнанням, продовжують бути тими самими протягом усього часу свого існування. Давайте розглянемо живу істоту, що зараз існує, і яка існувала протягом певного часу: ця жива істота повинна була діяти, страждати, насолоджуватись тим, що вона робила, страждала, насолоджувалась до цього (саме ця жива істота, я кажу, і не інша), настільки ж реально, як вона діє, страждає, насолоджується, тим що вона діє і страждає, насолоджується цієї миті. Усі ці послідовні дії, насолоди, і страждання є діями, насолодами і стражданнями однієї і тієї ж живої істоти. І вони є такими до будь-яких міркувань щодо їх пригадування і забування; адже пригадування чи забування не можуть спричинити жодних змін у істинності минулих фактичних обставин. І наділивши цю істоту деякими здатностями пізнання і пам'яті, не важко уявити, що вона має здатність знати саму себе як ту саму живу істоту, якою вона була раніше, згадувати деякі свої дії, страждання, насолоди, і забувати інші, так само як і те, що вона взагалі знає, при-

гадує чи забуває що-небудь.

По-третє, кожна особистість усвідомлює, що вона є зараз тією ж самою особистістю або Я, якою була весь час, доки простягаються її спогади: оскільки коли будь-яка особистість пригадує якусь свою минулу дію, вона є настільки ж впевненою в тому, яка саме особистість виконувала цю дію, а саме — вона, та сама особистість, яка зараз пригадує це, наскільки ж впевнена в тому, що зазначена дія взагалі відбувалася. Ба більше, дуже часто впевненість особистості в тому, що виконана дія, в якій вона абсолютно впевнена, постає суцільно із усвідомлення, що саме вона виконала цю дію. І вона, особистість чи Я, має бути або субстанцією або властивістю субстанції. Якщо вона, особистість, є субстанцією, тоді усвідомлення, що вона є однією й тією ж особистістю, є усвідомленням того, що вона є однією й тією ж субстанцією. Якщо особистість, чи вона, є властивістю субстанції, все одно, усвідомлення того, що вона є тією ж самою властивістю, настільки ж твердо доводить, що її субстанція залишається тією ж самою, наскільки це доводило б усвідомлення, що вона залишається тією самою субстанцією; адже одна і та сама властивість не може переноситися з однієї субстанції на іншу.

Але хоча ми, таким чином, впевнені, що ми зараз є тими самими суб'єктами, живими істотами чи субстанціями, якими ми були так далеко, наскільки сягають наші спогади, все ж виникає запитання, чи не можемо ми в цьому помилятися? І це питання може бути поставлено наприкінці будь-якого доказу: тому що це питання стосується істинності сприймання за допомогою пам'яті. І той, хто сумнівається, чи не може у цьому випадку сприймання шляхом пам'яті вводити в оману, також може сумніватися, чи не може вводити в оману сприймання шляхом дедукції і міркування, або навіть інтуїтивне сприймання, які також включають пам'ять. Тут ми не можемо йти далі. Адже смішно намагатися довести істинність тих сприйнятів, істинність яких ми не можемо довести інакше, ніж за допомогою інших сприйнятів точно такого ж роду, і щодо яких є така ж сама підстава для підозри; або намагатися довести істинність наших здатностей, які не можуть бути підтверджені в інший спосіб, ніж використанням або застосуванням тих самих дуже підозрілих здатностей.

Пер. з англійської О.Є. Оліфер за науковою редакцією Я.В. Шрамка

Надійшла до редакції 31 липня 2018 р.

 10.31812/apd.v0i19.2080